ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

ROMAN JANRI: TARIX VA ZAMONAVIY HOLAT

Jo`rayeva Zilola Mirobit qizi

Alfraganus universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: v.b.dot.PhD **Raximjanov Masrur Nugmanovich**
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20279741

Annotatsiya: Mazkur tezisda roman janrining shakllanish tarixi, badiiy-estetik xususiyatlari hamda zamonaviy adabiyotdagi rivojlanish tendensiyalari yoritiladi. Roman janrining qadimgi epik va xalq ogʻzaki ijodi anʼanalaridan kelib chiqib, Yevropa adabiyotida mustaqil janr sifatida shakllanish jarayoni tahlil qilinadi. Xususan, roman janrining ilk klassik namunalari va uning realizm, romantizm hamda modernizm davrlaridagi taraqqiyoti koʻrib chiqiladi.

Tezisda romanning asosiy belgilari — keng qamrovli syujet, murakkab obrazlar tizimi, ijtimoiy va psixologik muammolarni chuqur yoritish imkoniyati — ilmiy-nazariy jihatdan izohlanadi. Zamonaviy romanlarda janr chegaralarining kengayishi, ichki monolog, ong oqimi, polifonik uslub kabi badiiy tajribalar kuchaygani taʼkidlanadi.

Kalit soʻzlar: Roman janri, epik janr, badiiy tafakkur, syujet va kompozitsiya, obrazlar tizimi, realizm, modernizm, postmodern roman, zamonaviy roman

Kirish. Roman — zamonaviy adabiyotning eng yirik va dominant janri. Uning kelib chiqishi va rivojlanishi adabiyot tarixi uchun juda qiziqarli jarayon. "Roman" atamasi dastlab XI-XII asrlardagi O'rta asr Yevropasida "roman tili"da (ya'ni lotinchadan farqli o'laroq mahalliy roman tillarida — frantsuzcha, ispancha, italyancada) yozilgan asarlarni anglatgan. Keyinchalik bu atama ma'lum janrga nisbatan ishlatila boshlandi.

Roman janrining klassik ta'rifi: "Roman — epik janrning yirik shaklI bo'lib, u keng ijtimoiy panorama, ko'p sonli personajlar, uzoq davom etadigan voqealar, chuqur psixologik tahlil va murakkab kompozitsiya bilan ajralib turadi." Bu ta'rifga ko'ra, roman nafaqat hajm, balki badiiy imkoniyatlar kengligi bilan ham boshqa janrlardan farq qiladi.

Roman janrining rivojlanish tarixi bir nechta bosqichni o'z ichiga oladi. Antik davrdagi Apuleyning "Oltin eshak" (II asr) asari romanra yaqin nasriy asar hisoblanadi. O'rta asrlardagi sarguzasht romanlari (Fransiyadagi "Tristan va Izolda" kabi asarlar), uyg'onish davridagi pikapesk (qiyoq) romanlar — bularning barchasi romanning shakllanish jarayonidagi muhim bosqichlar.

Asosiy qism. Roman janri adabiyot tarixida eng moslashuvchan va tez yangilanib boruvchi epik janr hisoblanadi. Uning muhim xususiyati — inson va jamiyat oʻrtasidagi murakkab munosabatlarni keng epik tasvirda berish imkoniyatidir. Shu sababli roman har bir tarixiy davrda ijtimoiy, falsafiy va maʼnaviy muammolarni oʻzida mujassamlashtirib kelgan.

Yevropa adabiyotida roman janrining shakllanishida Don Kixot alohida oʻrin tutadi. Ushbu asar ritsarlik romanlari anʼanalarini tanqidiy qayta koʻrib, real hayot va inson ruhiyatini tasvirlash orqali yangi roman tipiga asos soldi. Shu jihatdan roman janri epik anʼanadan realizmga oʻtishning muhim bosqichi sifatida qaraladi.

XIX asrda roman realizm estetikasi taʼsirida jamiyat hayotining keng panoramasini beruvchi yetakchi janrga aylandi. Bu davrda roman ijtimoiy tengsizlik, shaxs va muhit ziddiyati, axloqiy tanlov muammolarini yoritishga xizmat qildi. XX asrda esa modernizm va postmodernizm taʼsirida roman shaklan va mazmunan yangilandi: ichki monolog, ong oqimi, fragmentarlik, koʻp ovozlilik (polifoniya) kabi usullar keng qoʻllanila boshlandi.

Oʻzbek adabiyotida roman janri XX asr boshlarida shakllanib, milliy badiiy tafakkur taraqqiyotida muhim bosqichni boshlab berdi. Abdulla Qodiriy romanlari orqali tarixiy xotira, milliy oʻzlik va ijtimoiy

adolat masalalari badiiy talqin qilindi. Keyingi davrlarda roman janri ijtimoiy-psixologik va falsafiy yo‘nalishlarda rivojlandi.

Zamonaviy o‘zbek romanida shaxsiy kechinmalar, tarix va bugunning tutashuvi, identitet masalalari yetakchi mavzularga aylandi. Bugungi roman janri an’anaviy syujetdan tashqari, ochiq kompozitsiya va eksperimental shakllarni ham o‘zlashtirib, zamon ruhini ifodalashga intilmoqda.

XVII-XVIII asrlarda roman janri Yevropada jadal rivojlandi. Miguel de Servantes (1547-1616) ning "Don Kixot" (1605, 1615) asari romanchilik tarixidagi birinchi haqiqiy roman hisoblanadi. Servantes bu asarida sarguzasht roman an'analarini parodiya qilish yo'li bilan yangi realizmga zamin yaratdi. Don Kixot va Sancho Pansa o'rtasidagi qarama-qarshilik zamonaviy psixologik roman uchun prototip bo'ldi.

Daniel Defoning "Robinson Kruzo" (1719) romani individualizm va inson imkoniyatlarini olqishlovchi yangi burjua tafakkurini ifodaladi. Samuel Richardsonning "Pamela" (1740) va "Klarissa" (1747) romanlari — maktub romanining (epistolar roman) asosiy namunalari. XVIII asrda fransuz roman janri ham jadal rivojlandi: Prevoning "Manon Lesko" — bu davr sentimentalizm romanining mashhur namunasi.

XIX asrda roman janri yangi badiiy cho'qqilarga ko'tarildi. Frantsiyada Balzak "Inson komediyasi" seriyasini yozdi — bu 90 dan ortiq romandan iborat bo'lib, Frantsiya jamiyatining barcha qatlamlarini tasvirlovchi ulkan panorama beradi. Angliyada Charlz Dikkens, Jon Ostenn va boshqalar; Rossiyada Lev Tolstoy ("Urush va tinchlik", "Anna Karenina"), Fyodor Dostoyevskiy ("Jinoyat va jazo", "Aka-uka Karamazovlar") roman janrini jahon adabiyotining cho'qqisiga ko'tardi.

O'zbek romanchiligida Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" (1925-1926) — birinchi milliy roman sifatida tan olinadi. Oybek "Navoiy" (1944) va "Qutlug' qon" (1940) romanlari bilan o'zbek romanchiligini rivojlantirdi. Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" (1978) tarixiy romanchilikning yuksak namunasi. Said Ahmad, Ulmas Umarbekov, O'tkir Hoshimov zamonaviy o'zbek romanchiligini boyitdi. O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" — psixologik realizm namunasidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, roman janri adabiyot taraqqiyotida eng barqaror va ayni paytda eng dinamik janrlardan biri sifatida shakllangan. Uning tarixiy rivoji inson shaxsiyati, jamiyat va davr o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni badiiy idrok etish ehtiyoji bilan chambarchas bog‘liqdir. Roman janri epik tafakkur imkoniyatlarini kengaytirib, ijtimoiy, axloqiy, psixologik va falsafiy muammolarni chuqur va ko‘lamli tasvirlash imkonini berdi.

Tarixiy taraqqiyot jarayonida roman shaklan va mazmunan takomillashib, realizm, modernizm va postmodernizm kabi adabiy yo‘nalishlar ta’sirida yangicha badiiy ifoda vositalarini o‘zlashtirdi. Zamonaviy roman janrida syujetning erkinlashuvi, ichki monolog va polifonik tasvir usullarining keng qo‘llanilishi inson ongining murakkab qatlamlarini ochib berishga xizmat qilmoqda.

Roman janri zamonaviy adabiyotning eng kuchli va imkoniyatli shakli bo'lib qolmoqda. U hayotni keng va to'liq tasvirlash, ijtimoiy va psixologik muammolarni chuqur o'rganish uchun tengsiz vosita. O'zbek romanchiligining Abdulla Qodiriydan to zamonaviy ijodkorlargacha bo'lgan rivojlanish yo'li bu janrning milliy adabiyotimizda mustahkam o'rin egallganini ko'rsatadi. Roman janrini chuqur tadqiq etish adabiyotshunoslikning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Servantes M. Don Kixot. (Tarj.) — Toshkent: G'afur G'ulom, 1972.
2. Tolstoy L.N. Urush va tinchlik. (Tarj.) 4 jild. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1978.
3. Qodiriy A. O'tkan kunlar. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1988.
4. Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1994.